

**УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ І ДЕРЖАВНІСТЬ
(1917—1920 рр.):**

**Науково-бібліографічне видання.
Національна бібліотека України
ім. В. І. Вернадського.**

**Редколегія: О. С. Онищенко (голова) та ін.;
укладачі: А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенков,
Л. В. Беляєва та ін.; наук. ред. В. Ю. Омельчук.
К., 2001. — 816 с.**

Українській революції 1917—1920 рр., безперечно, належить особливо важливе місце у багатовіковій історії нашого народу. Ставши однією з найбільших вершин в його національному поступі, вона відродила не лише українську націю, а й державність. І хоча революція в кінцевому підсумку зазнала невдачі, а українська державність була ліквідована, багатий та повчальний досвід тієї вікопомної доби має велике не лише науково-пізнавальне, а й практично-політичне значення.

Тому не випадково, що ось уже вісім десятиріч дана революція перебуває в епіцентрі наукових і політичних дискусій, породивши величезну кількість найрізноманітнішої літератури — документальних, мемуарних, наукових, науково-популярних, популярних та інших праць. Мабуть, жодному з періодів історії України вчені та публіцисти не приділили так багато уваги. Особливо плідним у цьому відношенні було останнє десятиріччя. Після появи в 1991 р. суверенної України опубліковано цілий ряд документальних збірників, захищено десятки докторських і кандидатських дисертацій, видано сотні монографічних досліджень, брошур і статей, проведено багато наукових конференцій і “круглих столів”, матеріали яких опубліковані.

Тож не дивно, що орієнтуватися в такому масиві літератури з кожним роком ставало все важче. Дослідникам, насамперед початківцям, доводилося долати чималі труднощі, оскільки спеціальних бібліографічних видань з названої проблеми досі фактично не існувало. Тим часом нагальна

необхідність їх створення була більш ніж очевидна. Ось чому поява рецензованої науково-бібліографічної праці є не тільки важливою історіографічною подією, а й справжнім подарунком дослідникам до 80-річного ювілею з часу закінчення революції.

Назване видання являє собою фактично першу у вітчизняній науковій бібліографії спробу зібрати в одній праці дані про численні друковані матеріали з історії Української революції і державності 1917—1920 рр. для того, щоб бібліографічними засобами якнайповніше представити творчий доробок вчених з даної теми за весь час її вивчення. В ньому ретельно враховано й описано, до того ж на основі новітніх досягнень вітчизняної бібліографії, документальні праці, наукові дослідження й розвідки, науково-популярні та мемуарні публікації, підручники, книги, брошури, автореферати дисертацій, статті з журналів, збірників, видань типу “наукові записки”, матеріали і тези наукових конференцій, рецензії, депоновані рукописи. Представлено праці, надруковані українською, а також російською мовою, незалежно від місця їх видання.

На нашу думку, вже перше, найзагальніше ознайомлення з покажчиком дає підстави стверджувати, що його укладачам вдалося успішно реалізувати поставлену перед собою мету — донести до дослідників, усіх, хто цікавиться вивченням історії України, необхідну історіографічну й джерелознавчу інформацію по проблемі “Українська революція і державність 1917—1920 рр.” (Назв. праця. — С. VI). Усього до нього включено 6848 бібліографічних записів. Безперечно, що за цією вражаючою цифрою стоїть тривала, копітка і скрупульозна науково-пошукова робота, оскільки переважна більшість вміщених праць переглянута *de Visu*, чимало ввійшло також нерозшуканих матеріалів. При підготовці видання широко використовувалися бібліографічні посібники і покажчики, що раніше видавалися в Україні та за її межами, в тому числі й у радянську добу.

Заслугує схвалення обрана редколегією та укладачами загальна схема подання зібраного бібліографічного матеріалу, в основу якої покладено центральну проблему революції — українську державність, різні її форми. Вона дала змогу вдало й оптимально зручно його розмістити. Основна частина бібліографічного покажчика складається з шести розділів. Передують їй коротка, але змістовна передмова. В кожному з розділів література подається в наступній послідовності. Спочатку йдуть документальні видання, за ними спогади, огляд джерел, історіографія і загальні праці до даного розділу. Потім подаються дослідження з проблем державотворення, соціально-економічної політики, національних відносин, збройних сил, зовнішньої політики і міжнародних відносин, культури, науки та освіти, преси і видавничої діяльності, релігії й церкви.

Враховуючи цінність рецензованого видання, окреслимо нижче в найзагальніших рисах основний зміст, а також специфіку кожного розділу.

До першого з них — “Загальний розділ” включені праці, в яких досліджується весь період Української революції 1917—1920 рр. Крім названих рубрик, притаманних усім розділам, окремо представлені документи й матеріали політичних партій, література про їх діяльність. В спеціальних підрозділах зібрані підручники найрізноманітнішого призначення — від вузівських до шкільних і довідкові видання. До останніх увійшли енциклопедії, тематичні довідники, путівники, бібліографічні словники тощо.

Другий розділ під назвою “Українська Центральна рада. Утворення Української Народної Республіки” присвячений літературі доби Центральної Ради. Він має в своєму складі основні підрозділи, які передбачені у всіх наступних розділах. Лише у підрозділі “Державотворення” окремо

виділяються рубрики “Універсали” і “Конституція”, враховуючи особливу значимість названих документів.

У третьому розділі — “Українська Держава. Гетьманат” міститься література, в якій висвітлюється дана форма державності. Тут більш широко представлено документи й матеріали з питань культури, науки, освіти. Це обумовлено великою увагою до названих питань з боку гетьмана та його уряду, що виразилося, зокрема, в прийнятті відповідних законів і постанов про заснування Української академії наук, Національної бібліотеки, багатьох вищих навчальних закладів, гімназій, архівів тощо.

Література четвертого розділу, який має назву “Директорія. Відродження і розвиток Української Народної Республіки”, відображає дану героїчну та драматичну добу. В підрозділ “Державотворення” тут включено публікації про історичний Акт злуки УНР і ЗУНР від 22 січня 1919 року.

П’ятий розділ — “Західноукраїнська Народна Республіка” — включає дослідження, присвячені цій дуже важливій і своєрідній формі національної державності українців. Спеціальним підрозділом подається література про такі західноукраїнські землі, як Закарпаття і Буковина.

В останньому, шостому, розділі — “Українська Соціалістична Радянська Республіка” — зібрана література з радянської форми державності. Він містить ті ж основні рубрики, що й попередні розділи. При цьому укладачі, враховуючи наявність кількох загальних бібліографічних праць з історії радянської України, намагалися включити до покажчика насамперед ті дослідження, які з різних, як правило, політичних мотивів не потрапили до радянських бібліографічних видань.

Вся література по розділах покажчика подається за алфавітом прізвищ авторів чи назв. У необхідних випадках даються короткі анотації до записів. Для зручності користування в кінці книги містяться чотири допоміжних покажчика — іменний, географічний і два алфавітні (використаних періодичних та продовжуваних видань, а також збірників, альманахів, матеріалів конференцій).

Відзначаючи в цілому високий науковий рівень видання, доцільно, на наш погляд, висловити й окремі зауваження та побажання. Насамперед щодо повноти охоплення друкованих матеріалів, оскільки до нього ввійшли далеко не всі праці, присвячені тій незабутній добі. Інформаційну хоча б основну наукову рецензію на них (у покажчику це зроблено лише в рідкісних випадках). Нагальна потреба — підготовка покажчика видань про Українську революцію 1917—1920 рр., надрукованих у зарубіжних країнах іноземними мовами.

Прикро, що дуже цінне й потрібне видання вийшло таким обмеженим тиражем (всього п’ятсот примірників), тобто відразу після виходу покажчик фактично став бібліографічною рідкістю. Але цей закид адресується вже не його творцям, які, звичайно ж, заслуговують на велику вдячність за здійснену роботу, а жалюгідному сьогоднішньому фінансовому забезпеченню нашої академічної науки.

На закінчення ще раз підкреслимо унікальну цінність рецензованого бібліографічного покажчика. Він, безперечно, стане у великій нагоді студентам історичних факультетів, викладачам вітчизняної історії шкіл і вузів, аспірантам, науковим працівникам, ученим, усім, хто вивчає або ж досліджує нашу героїчну і драматичну історію тієї революційної доби.

І. Л. ГОШУЛЯК (Київ)

* * *

Однією з найпривабливіших для дослідників сторінок нашого минулого є період українських визвольних змагань 1917—1921 рр., який за масштабами та гостротою політичної боротьби не має аналогів у вітчизняній історії. За більш як 80-річний період його дослідження накопичено таку кількість наукової, науково-популярної та мемуарної літератури українською та іноземними мовами, якої немає з жодної іншої проблеми української історії. Слід зауважити, що, крім істориків, які, безумовно, внесли левову частку в дослідження різноманітних аспектів проблеми, у її вивченні та осмисленні взяли участь також юристи, економісти, філологи, політологи, філософи. Проте цей масив літератури, на жаль, ще не став об'єктом всебічного ґрунтовного історіографічного дослідження. Крім того, незважаючи на досить довгу історичну дистанцію — понад вісім десятиліть, серед вітчизняних дослідників, як і істориків української діаспори, ще й нині немає згоди та продовжуються дискусії щодо оцінки суті й характеру багатьох подій, що відбувалися тоді в Україні.

У цьому контексті принципово важливою подією став вихід з друку науково-бібліографічного видання “Українська революція і державність (1917—1920 рр.)” — першої спроби у формі бібліографічного покажчика зібрати та систематизувати друковану продукцію із зазначеної теми, що вийшла українською та російською мовами в період з 1917 до 2000 р.

На українській бібліографічній ниві вже давно не зростав такий дорідний колос вражаючих обсягів (близько 52 друк. арк.) та інформаційної насиченості.

Для зацікавлених читачів вихід у світ бібліографічних покажчиків є завжди очікуваною подією. Адже бібліографічні покажчики значно полегшують наукову роботу дослідників, які мусили б витрачати час і енергію на пошуки необхідних їм джерельних матеріалів.

Щодо рецензованого видання, то слід відзначити вдалу, на нашу думку, структуру книги, яка дає змогу різнобічно висвітлити велике коло питань, найповніше виявити особливості вказаних у покажчику праць. Зібраний матеріал систематизовано за схемою, в основу якої покладено сучасні наукові розробки з історії України. Правда, варто було б подискутувати з укладачами щодо застарілого і, за нашим глибоким переконанням, невиправданого обмеження хронологічних рамок періоду 1920, а не 1921 роком, але це вже тема окремого дослідження, яке не може бути реалізованим у рамках даної рецензії.

Починається видання короткою передмовою, в якій укладачі формулюють мету, основні принципи складання покажчика та розміщення у ньому матеріалу, а також правила користування ним. Мета праці, за визначенням укладачів, полягає у тому, щоб донести до дослідників, усіх, хто займається вивченням історії України, необхідну історіографічну й джерелознавчу інформацію.

Основна частина покажчика складається з шести розділів: I. Загальний розділ; II. Українська Центральна Рада. Утворення Української Народної Республіки; III. Українська Держава. Гетьманат; IV. Директорія. Відродження і розвиток Української Народної Республіки; V. Західноукраїнська Народна Республіка; VI. Українська Соціалістична Радянська Республіка. Літературу в кожному з цих розділів розміщено у певній послідовності: джерела, спогади, історіографічні публікації, загальні праці до розділу, публікації, в яких розкриваються конкретні аспекти державотворення в 1917—1920 рр. відповідно з тематикою розділу.

Зорієнтуватися у досить-таки об'ємистій книжці допомагає досконалий, на нашу думку, довідковий науково-допоміжний апарат: іменний, географічний та два алфавітних покажчики використаних періодичних і книжкових видань, вміщених на 120 сторінках тексту, які значно підвищують інформативність рецензованого видання й ефективність його використання.

В алфавітному покажчику імен подаються прізвища авторів та осіб, які згадуються в покажчику, а також псевдоніми й криптоніми, що подаються в основному тексті.

Покажчик географічних назв вміщує старі й сучасні назви окремих регіонів, областей, повітів, міст і містечок, річок України, а також географічні назви інших країн світу, про які йдеться в розділах покажчика.

Алфавітний покажчик використаних періодичних і продовжуваних видань та алфавітний покажчик збірників, альманахів, матеріалів конференцій дають змогу проаналізувати, яка друкована продукція, що вийшла за досліджуваний період, опрацьована укладачами, а які матеріали, на жаль, випали з їх поля зору.

Слід зазначити, що упорядники рецензованого видання здійснили велику наукову роботу, зокрема привели бібліографічний покажчик у відповідність до стандартів, чинних в Україні. Крім того, значна частина позицій покажчика, особливо ті, назви яких не розкривають змісту, анотовані колективом укладачів.

Ще однією позитивною рисою рецензованої праці є надзвичайна скрупкульозність укладачів у підготовці рукопису до видання. В результаті відповідальної роботи на всіх етапах від добору матеріалу, технічного набору до коректорської та редакторської роботи це величезне за обсягом видання майже не містить, за поодинокими випадками, друкарських огріхів. (Для порівняння: у нещодавно випущеній у світ невеличкій монографії І.А. Логвиненка "Политическая деятельность Украинской Центральной Рады" (Глобино, 2000) налічуються сотні таких помилок.)

Відзначивши основні переваги рецензованого видання, разом з тим слід висловити певні зауваження й побажання.

У покажчику вміщено сотні публікацій під псевдонімами чи криптонімами і лише близько 30 з них укладачами розшифровано: Крезуб А. (Думін О.), В.К. (В. Кедровський), В. Еллан (В. Блакитний), Г. Юртик (Г. Тютюнник), І. Кедрин (І. Рудницький) та ін. Проте для сотень інших авторів характерно, що і в розділах, і в алфавітних покажчиках без розшифровки і без жодних приміток відособлено вживаються їх справжні прізвища і зовсім окремо їх псевдоніми та криптоніми: О.В. (Д. Донцов); О.Т. (О.Терлецький); А.Я. (А. Яковлів); Сірій Ю. (Тищенко Ю.); Золотаренко С. (Гольдельман С.); Миколаєвич М. (Стахів М.); Річицький А. (Пісоцький А.) та багато інших, і тому складається враження, що перелічуються праці різних авторів, які не мають між собою нічого спільного, тобто справжні прізвища авторів так і залишаються таємницею. За нашим глибоким переконанням, дослідження значно виграло б, коли б його укладачі ґрунтовніше зайнялись проблемою атрибуції авторства. Зрозуміло, що це значний за часом відтинок роботи, оскільки треба встановити дати життя "авторів-претендентів", вивчити спеціальну літературу та довідники, орієнтуватись у проблематиці, яку досліджував той чи інший автор, бо, наприклад, один Д. Соловей (справжнє прізвище Матяш П.) друкувався на початку XX ст., а інший Д. Соловей (мав близько десятка псевдонімів і криптонімів) — у середині XX ст. Але такому колективу це було б під силу, і він вніс би вагомий вклад у персоніфікацію вітчизняної історії та історіографії.

Зрозуміло, що як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин включити до видання абсолютно всю друковану продукцію з досліджуваної теми неможливо. Проте, попри всі старання укладачів максимально залучити весь доступний доробок з досліджуваної проблеми, все ж слід зазначити, що до покажчика не потрапили деякі праці, написані й опубліковані ще в 1917—1920 рр. Серед них, наприклад, книги і брошури Сергія Вікула, Федора Коломийченка, Макара Кушніра, Миколи Порша, Михайла Слобідського та інших авторів. Слід наголосити на особливому значенні перших публікацій з проблеми, виданих безпосередньо за роки українських національно-визвольних змагань 1917—1921 рр. Вони написані по гарячих слідах, вільні від цензури, видані без купюр, насичені документальним матеріалом доби. На жаль, саме ці публікації слід віднести до когорти забутих, бо вони з різних причин просто випали з поля зору наступних поколінь дослідників проблеми, і сьогодні лише починається їх ґрунтовне дослідження.

До рецензованого видання ввійшла лише друкована продукція, видана українською і російською мовами. Включення до покажчика іноземних видань, присвячених історії українського державотворення 1917—1920 рр., зокрема, написаних англійською, німецькою та польською мовами, значно розширило б тематику і дало б унікальний допоміжний матеріал для подальших наукових досліджень з проблеми.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що рецензоване видання є справжнім подарунком для істориків, політологів, краєзнавців, правників — усіх, хто цікавиться історією України. Шкода, що книга, яка, безперечно, сприятиме розвитку наукових досліджень, поширенню історичних знань, має дуже малий наклад (лише 500 примірників). Немає сумніву, що дослідники, на яких розраховане видання, одностайно висловляться за перевидання його значно більшим накладом.

В. П. КАПЕЛЮШНИЙ (Київ)

